

พิชัย : เมืองโบราณสมัยอยุธยา

พิชัยเป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดอุตรดิตถ์ ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ไปทางทิศใต้ตามทางรถไฟประมาณ ๓๘ กิโลเมตร ที่มีชื่อว่า "พิชัย" เพราะเคยเป็นเมืองโบราณมาก่อนคือ "เมืองพิชัย" ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวถึงเมืองพิชัยในอดีตอย่างละเอียดพอสมควรในเรื่องเมืองโบราณในจังหวัดอุตรดิตถ์ ในตอนนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวพอสังเขปดังนี้

เมืองพิชัยได้ปรากฏในพงศาวดารเห็นว่า เจ้าไวยักษ์ชาเป็นผู้สร้างเมืองพิชัย และปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า เมืองพิชัยเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาตอนพระเจ้าอยู่ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ จนกระทั่งถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการก่อกำแพงเมืองพิชัยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๓ และในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ยกกองทัพมาตีเมืองเหนือ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๖ เมืองพิชัยได้เป็นเมืองหน้าด่านของกรุงศรีอยุธยาด้วย

ต่อมาในสมัยธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีจะเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๑๔ พระองค์ได้ไปตั้งที่ประชุมทัพพลวงที่เมืองพิชัย และในปี พ.ศ. ๒๓๑๕ พม่ายกมาตีได้เมืองลับแล แล้วเลยมาตีเมืองพิชัย แต่ก็ไม่สามารถตีได้ รุ่งขึ้นปี พ.ศ. ๒๓๑๖ พม่ายกทัพมาตีเมืองพิชัยอีก แต่ถูกพระยาพิชัยตีทัพพม่าแตกพ่ายไปจนคาบหักและเรียกกันว่า พระยาพิชัยคาบหัก

ในสมัยรัตนโกสินทร์ เมืองพิชัยได้เป็นเมืองสำคัญขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาเมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งเมืองอุตรดิตถ์ (ที่ตั้งตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ปัจจุบัน) ขึ้น โดยเป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัย และยังมีเมืองตรอน เมืองลับแล และเมืองหน้าปากเป็นเมืองขึ้นของเมืองพิชัยด้วย จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ย้ายศาลากลางเมืองพิชัยไปตั้งบังคับบัญชาที่เมืองอุตรดิตถ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เสด็จเมืองพิชัย เมื่อวันที่ ๓-๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ถึงพระนิพนธ์ของพระองค์ตอนหนึ่งดังนี้

“เวลาบ่าย ๒ โมง ๒ นาที ออกเรือไป เวลาบ่าย ๓ โมง ๑๐ นาที เข้าแควนเมืองพิไชย เวลาบ่าย ๕ โมง เข้าเมืองพิไชย หยุดจอก ณ ที่พักซึ่งเขาทำไว้รับที่ฝั่งตะวันตก เยื้องที่ว่าการเมืองข้ามขึ้นไปข้างเหนือหน่อย ขึ้นไปหากรมการที่เขามาคอยรับบนแพ แล้วกินข้าวนอน ระยะทางเรือเดินวันนี้ ตั้งแต่อำเภอพรหมภิวามมาถึงเมืองพิไชย ทาง ๑๑๕๐ เส้น

วันที่ ๔ เวลาเช้า ๒ โมง ๓๐ นาที ข้ามปากไปขึ้นคู้ที่ว่าการเมือง ที่ว่าการนี้ตั้งอยู่ในที่ต่ำ กว้างทั้งสองของตลิ่งซึ่งงอกใหม่ พระสีห์สงครามผู้ว่าราชการว่าหน้าน้ำ น้ำท่วมห่างอยู่คืบหนึ่งจะถึงชั้นบน แลที่นี้ เคียงวัน ก็กลับพังแล้ว ในสามคืนที่แล้วมาน้ำพังราว ๒ เส้น คู้ที่ว่าการแล้ว เดินขึ้นบนตลิ่งเก่ากว้างที่หนึ่ง มีถนนเรียบไปตามตลิ่งเก่า บ้านช่องริมถนนอยู่ข้างคู้ก็ค้อมีภาคภูมิ แต่เป็นบ้านขุนนางโดยมาก . . . ”^๑

จะเห็นว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ เมืองพิชัย เขียนว่า “เมืองพิไชย” ในพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ ก็เขียนเมืองพิไชย ดังพระราชหัตถเลขาของพระองค์คราวเสด็จเมืองพิชัยเมื่อวันที่ ๒๑-๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ตอนหนึ่งดังนี้

“ . . . ที่ซึ่งตั้งเมืองพิไชย เจเพาะเข้าไปตั้งอยู่หลังหาดเช่นที่วานี้ . . . เมืองพิไชย นี้ ภูมิที่ตมเมืองแต่เดิมจะดีกระมัง แต่เมื่อหลายร้อยปีมากกลับเป็นไม่ดี ด้วยมีหาดบังน้ำใหญ่โต เรือเข้าที่หาดก็ยากด้วยน้ำตื้น เพราะฉะนั้นการที่จะปลูกสร้างที่ว่าการ แลที่อยู่ซึ่งเป็นของรัฐบาลตามแบบใหม่ จึงได้รื้อรวไว้ คงทำการอยู่ในที่ซึ่งพระยาสุรสีห์ได้ปลูกไว้แต่ก่อน เวลาที่ได้เห็นภูมิฐานบ้านเรือนยังน้อย . . . ฟากข้างเมืองซึ่งตั้งอยู่บนหาดเก่า อันกลายเป็นตลิ่ง มีโรงโทรเลข โรงเรียน ศาลเมือง แลที่ว่าการทำด้วยไม้แก่นมุงสังกะสี . . . ”^๒

จากพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ และพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จะเห็นได้ว่า ที่ว่าการเมืองพิชัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ นั้น ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน และได้ทราบถึงบริเวณที่ตั้งที่ว่าการในสมัยนั้นด้วย ต่อจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ยังมีรายงานพระยาราชเสนาซึ่งไปตรวจราชการเมื่อวันที่ ๑๐-๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ มีข้อความเกี่ยวกับอำเภอพิชัย (ซึ่งตอนนั้นเปลี่ยนมาใช้ชื่ออำเภอพิชัยแล้ว) ว่า

ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน แนวเดียวกับสถานีตำรวจภูธร และห่างจากสถานีรถไฟประมาณ ๑ ก.ม. ที่ว่าการอำเภอในเวลานี้เป็นของชั่วคราวพออาศัยทำการไปพลาง

๑ นริศรานุวัดติวงศ์, เรื่องเดิม, น. ๓๖.

๒ พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ ๕, เรื่องเดิม, น. ๓๕-๓๖.

หลังคามุงจาก ฝากระดานบ้าง แฝงบ้าง พื้นดินที่ต้องใช้ที่ว่าการหลังนี้ เพราะที่ว่าการอำเภอ หลังเก่าชำรุดจนอาศัยไม่ได้ จึงต้องรื้อ เก็บไม้รวมไว้ มณฑลได้ขออนุญาตเงินการจร เพื่อ จะสร้างใหม่ กระทรวงพระคลังฯ ได้อนุญาตส่งการชอบด้วยเหตุผลดีกว่าเก่ามาก ส่วนสถานที่ ตำรวจก็เป็นของเก่าแก่อยู่แล้ว เมื่อถึงคราวจะสร้างใหม่ ถ้าได้ย้ายไปตั้งอยู่แถบทางรถไฟใกล้ กับที่ว่าการอำเภอก็จะเหมาะ”^๑

จะเห็นได้ว่าตอนนี้ที่ว่าการอำเภอพิชัย ยังตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน ต่อมาพระยาเพชร ปาณี สมุหเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก เห็นว่าควรจะย้ายที่ว่าการอำเภอมาไว้ที่ริมทางรถไฟ นายอำเภอสมัยนั้น ๒ ท่าน เป็นผู้ปฏิบัติตามความเห็นนี้ คือขุนสีมะสิงห์สวัสดิ์ และหลวงรักษ ระเบียบกิจ การก่อสร้างที่ว่าการอำเภอได้สำเร็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยใช้เงินงบประมาณ ๓,๐๐๐ บาท สมทบกับเงินเรียไรราชากร ๔,๖๑๘ บาท เป็นรูปเรือนชั้นเดียว แต่ชั้นล่างได้ กั้นห้องทำงานไว้ด้วย เสาและพื้นชั้นล่างคอนกรีต ฝากระดานทาสี หลังคามุงกระเบื้อง ขนาดยาว ๑๐.๕๐ เมตร กว้าง ๙ เมตร มีมุขกลางค้ำหน้ายาว ๓ เมตร กว้าง ๒.๕๐ เมตร^๒ ซึ่งปัจจุบันนี้ก็ยังใช้อาคารหลังนี้เป็นที่ว่าการอำเภออยู่

วัดในท้องที่อำเภอพิชัย

ในท้องที่อำเภอพิชัย มีวัดในตัวเมืองพิชัยเก่า และนอกตัวเมืองพิชัย ซึ่งผู้เขียน ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องเมืองพิชัย คือ วัดหน้าพระธาตุ, วัดมหาธาตุกับวัดโพธารามหรือ วัดโพธิ์ซึ่งเป็นวัดเดียวกัน วัดขวางชัยภูมิและวัดโรงม้า และยังคงกล่าวถึงวัดร้างอีกคือ วัดสมป่าน วัดเอกราช วัดกุฎีทอง วัดเสม่า วัดไสยาสน์ และวัดนางลิง

นอกจากนี้ในท้องที่อำเภอพิชัยยังมีวัดร้างที่น่าสนใจอีกหลายวัดเช่น วัดบึงส้มพันธ์ วัดขี้เหล็ก วัดเด่นกระต่าย และวัดโพธิ์ สำหรับ วัดบึงส้มพันธ์ อยู่ในท้องที่ตำบลอรุณ และ อยู่กลางบึงส้มพันธ์ และมีบึงที่อยู่ใกล้กันอีก ๒ บึง คือบึงกลางและบึงหมอง วัดนี้มีซากอิฐ และต้นโพธิ์ เคยขุดได้พระพิมพ์เป็นพระสามพี่น้อง พระกริ่งและพระนางพญา นับว่าเป็นวัด ที่น่าสนใจวัดหนึ่ง

๑ รายงานพระยาราชเสนาตรวจกรมมณฑลพิษณุโลก ๑๐-๑๘ ต.ก. ๒๔๗๑ (ร. ๖ ม. ๔.๑/๑๔) หจข.

๒ ประวัติดั้งและสภาพท้องที่อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์ พ.ศ. ๒๕๑๕, เอกสารอดีตอำนา.

ส่วนวัดที่ไม่ใช่วัดร้างที่น่าสนใจก็มี วัดกองโค วัดคอกไม้ วัดนายาง วัดวังพะเนียด วัดบ้านดง วัดบ้านนาคะนึ่ง วัดบ้านเกาะ วัดคลองละวาน วัดบ้านฟากบึง วัดไร่อ้อย วัดท่าดินแดง วัดคีรีวงกต วัดผักรุง วัดพระยาบันเแดน วัดบุปผาราม วัดเกาะวารี วัดหาดกำแพง วัดนาอิน วัดราษฎร์ประดิษฐ์ วัดวังพะเนียด วัดไชยวัฒาราม วัดภักดีราษฎร์บูรณาราม วัดเต่าไห วัดวงษ์สวรรค์ วัดวังสำโม่ตะวันออก วัดชำเจริณไว วัดท่าไม้เหนือ วัดป่ากระพี วัดโพธาราม วัดโพธิ์ถาวราราม วัดคอสะพาน วัดวังสะโม่ และวัดคลองละมุง เป็นต้น

เมื่อผู้เขียนแจกแบบสำรวจศิลปะโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ไปยังครูใหญ่สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดของจังหวัดอุตรดิตถ์ ปรากฏว่ามีครูใหญ่ได้ตรอกแบบสำรวจดังกล่าว โดยกล่าวถึงวัดที่น่าสนใจ เช่น นายวงษ์หงษ์ นิบารุง ครูใหญ่โรงเรียนบ้านหาดทับยา ตำบลท่ามะเพื่อได้เขียนไว้ว่า “ในหมู่บ้านนี้ (บ้านหาดทับยา) มีโบราณวัตถุสถานคือวัดร้างเก่าแก่ มีชื่อเดิมว่า วัดป่าสัก มีซากโบสถ์เก่าๆ มีพระพุทธรูปที่หักพัง มีหินศิลาแลง และแผ่นอิฐเก่าๆ อยู่จำนวนมาก แต่ของเหล่านี้ได้สูญหายไปเสียจำนวนมาก เดียวนี้ราษฎรได้ช่วยกันซ่อมแซมสร้างวัดขึ้นใหม่และสร้างพระพุทธรูปขึ้นที่ซากโบสถ์เก่า ทำกุฏิและหอสวดมนต์ให้พระอยู่จำพรรษา ตั้งชื่อวัดใหม่ว่า “วัดจำป่าสักดี” นับว่าวัดนี้เป็นวัดที่น่าสนใจอย่างยิ่ง นายทรวง สุวรรณลาภา ครูใหญ่วัดพญาบันเแดนได้เขียนถึง วัดพญาบันเแดน ไว้ว่า “สร้างขึ้นมาประมาณกี่ปีไม่ทราบจะคำนวณได้ มีเรื่องเล่าว่า เจ้าเมืองสองเมืองคือฝ่ายเมืองเหนือกับเมืองใต้ มีใบบอกนัดให้เดินทางเรือมาพบกัน ฝ่ายเมืองเหนือล่องมา เมืองใต้ขึ้นไปและมาพบกันที่ตรงนี้ แบ่งเขตเมืองกัน และได้สร้างวัดขึ้นให้ชื่อว่า วัดพญาบันเแดน ปัจจุบันเป็นเขตติดต่อกับอำเภอพิชัยกับอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก วัดนี้ไม่มีโบราณวัตถุสถาน แต่มีวัดที่สร้างขึ้นมาแทนของเก่า เพราะสถานที่เก่าถูกน้ำเซาะพังลงหมด ไม่มีอะไรเหลือให้ดูได้เลย” สำหรับวัดนี้อยู่ในท้องที่ตำบลพญาแมน นับว่าเป็นวัดที่น่าสนใจอีกวัดหนึ่ง

นายมงคล ปานรุง ครูใหญ่โรงเรียนบ้านฟากบึง ตำบลนาอิน ได้เขียนถึงวัดเก่าไม่ทราบชื่อ ๒ วัดด้วยกันว่า “มีซากวัดเก่าซึ่งตั้งอยู่บนเขาพิโทน วัดนี้ตั้งอยู่บนยอดเขา ปัจจุบันนี้ยังมีซากฐานวิหาร และซากเจดีย์ และมีอิฐหนาประมาณ ๕ เซนติเมตร และทางที่ขึ้นไปวัดนี้มีบันไดชาวบ้านเรียกว่าบันไดม้า กว้างประมาณ ๑ เมตรเศษยาวตั้งแต่ไหล่เขาถึงยอดเขา ขึ้นบันไดสร้างด้วยหินศิลาแลง ปัจจุบันนี้ยังมีและใช้การได้อยู่ สถานที่นี้น่าจะเป็นที่สนใจ

ของกรมศิลปากรอย่างยิ่ง และมีซากวัดที่ย่อยเขาพิชัย ยังมีซากต่าง ๆ เหมือนกับวัดแรกอยู่ที่พิศ
เขาอันเดียวกัน ห่างกันประมาณ ๔ กิโลเมตร” นับว่าเป็นวัดที่น่าสำรวจกันคว่าอย่างละเอียด
ต่อไป

ครูใหญ่ ร.ร. วัดวังผักรุง ตำบลไร่อ้อย ได้เขียนเกี่ยวกับ วัดวังผักรุง ไว้ว่า “วัด
นี้สร้างมาประมาณ ๖๐ ปี เข้าใจว่าจะย้ายมาจากท้ายวังที่มีวิหารเก่า คือตามคำบอกของคน
ผู้ใหญ่บอกว่า เขตติดต่อกับท่าข้ามนั้นมีคลองๆ หนึ่งเรียกว่าคลองแท่นพระ มีซากวิหารเก่า
แก่หลังหนึ่งและมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งใหญ่พอประมาณ บัดนี้ได้จมหายลงไปใตดินลึกเท่าไร
ประมาณไม่ได้ มีแต่คนเขาไปขุดได้แต่พระเครื่องเรียกว่าพระกำแพงซึ่งมีทั้งเป็นทอง เป็นเงิน
และเป็นเนื้อชินรวมอยู่ในกระปุกเดียวกันพร้อมทั้งพระเชียงแสน” บริเวณนี้จึงน่าสำรวจกัน
คว่าอย่างละเอียดเช่นกัน

ตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอพิชัย

ในท้องที่อำเภอพิชัยมีตำบล ๑๐ ตำบล มีหมู่บ้านรวม ๖๗ หมู่บ้าน ชื่อตำบลมี
ในเมือง ท่าสัก บ้านดารา ไร่อ้อย นาอิน นายาง คอรัม บ้านหม้อ ท่ามะเฟือง และ พญา
แมน ตำบลที่เป็นสุขาภิบาลมี ในเมือง และ ท่าสัก สำหรับชื่อตำบลหมู่บ้านที่ผู้เขียนได้กล่าว
ไว้แล้วในเรื่องเมืองพิชัย คือ ในเมือง คอรัม และ หัวค่าย ส่วนชื่ออื่นๆเท่าที่ผู้เขียนรวบรวม
ได้และน่าสนใจมีดังนี้

บ้านดารา เป็นชื่อทั้งตำบลหมู่บ้านและสถานีรถไฟ ที่มาของชื่อนี้นายประเทือง อินทรศิษฐ์
ครูใหญ่ ร.ร. บ้านดาราได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า “ที่มีชื่อบ้านดารานั้นมีประวัติเล่ากัน
ต่อๆ มาว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้เดินทัพจะไปตีหัวเมืองเหนือ เมื่อถึงหมู่บ้านนี้ก็พอ
ตีใกล้สว่าง ดวงดาวที่สว่างทั้งก็ทยอยกันหายไป จึงได้ตรัสว่ามาถึงที่นี่ ดารา และได้พูดกัน
ติดปากเรื่อยมาว่า บ้านดารา ต่อมาเพี้ยนเป็น บ้านดารา ซึ่งก็มีความหมายว่าดาวเช่นกัน ใน
ตำบลนี้มีหมู่บ้านหนึ่งชื่อ บ้านเกาะ พื้นที่มีลักษณะเป็นทิวทุ่งด้านหลังหมู่บ้าน และมีแม่น้ำ
ทางค้ำหน้าหมู่บ้าน ภูเขาที่ลากจะมีน้ำล้อมรอบ จึงเรียกกันว่า “บ้านเกาะ”

พญาแมน นายทรวง สุวรรณลาภา ครูใหญ่โรงเรียนวัดพญาบันแดน เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ถึงที่มาของชื่อตำบลหมู่บ้านนี้ว่า “เล่ากันมาว่ามีผู้กล้าหาญท่านหนึ่งได้แตกแยกออกมาจาก บ้านขอม ซึ่งอยู่ทางใต้หมู่บ้านพญาแมนเดี๋ยวนี้ เมื่อถูกรบกวนมาก เพราะระหว่างนั้น ขอมมีอำนาจจึงได้พาชาวบ้านหนีมาตั้งแหล่งทำกินใหม่เป็นที่เจริญ เพราะมีแม่น้ำไหลผ่าน ท่านที่ชักชวนชาวบ้านมานี้มีชื่อว่า แมน ต่อมาชาวบ้านยกย่องให้เป็นใหญ่โดยให้เป็น พญา เลยเรียกกันว่า พญาแมน (การเขียนพญา^{นี้}เขียนกันมาอย่างนี้ตลอดไม่เขียนพระยา) จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านพญาแมน” จนปัจจุบันนี้

กองโค เป็นชื่อหมู่บ้านอยู่ในท้องที่ตำบลคอรุม ที่มาของชื่อนี้ นายประเทือง ช่างศรี ครูใหญ่ ร.ร. บ้านกองโค เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า หมู่บ้านนี้เดิมไม่มีคนอาศัยอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรีได้ยกทัพไปปราบกบฏยี่มืองเวียงจันทร์ ในสมัยนั้นได้กวาดต้อนเชลยมาจากเวียงจันทร์เป็นอันมาก และได้นำเชลยแยกกันอยู่ เช่น บ้านวังแดง อำเภอตรอน บ้านวังสะโม บ้านหาดสองแคว บ้านกองโค หมู่บ้านเหล่านี้จะเห็นว่าพูดภาษาเหมือนกัน สำหรับบ้านกองโคนี้ เชลยที่ถูกต้อนมาทางราชการได้จัดให้อยู่โดยตั้งเป็นกองเลี้ยง โคประมาณ ๗๐ ครอบครว และขุดบึง ๓ บึง เลี้ยงโคบึงละ ๑,๐๐๐ ตัว หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่าบ้านกองโค คือตั้งเป็นกองโคนั่นเอง

ทำดินแดง เป็นชื่อหมู่บ้านอยู่ในท้องที่ตำบลไร่อ้อย นายประพันธ์ หล้าพระธาตุ ครูใหญ่ ร.ร. บ้านทำดินแดงได้เขียนไว้ในแบบสำรวจฯ ว่า “สาเหตุที่หมู่บ้านนี้ได้ชื่อว่า “บ้านทำดินแดง” นั้นมีประวัติเล่ากันต่อๆ มาว่า เมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว วัดทำดินแดง ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำที่มีตลิ่งชัน การที่จะลงไปตักน้ำหรืออาบน้ำต้องขุดบันไดดินลงไปจนถึงทำน้ำ ปรากฏว่าดินหัวตลิ่งทั่วไปในหมู่บ้านนี้เป็นดินเหนียวสีแดง หมู่บ้านนี้จึงชื่อว่า บ้านทำดินแดง และตรงกันข้ามปาก มีวัดอยู่วัดหนึ่งชื่อว่า “วัดทำดินดำ” เพราะลักษณะดินชายตลิ่งเป็นดินเหนียวสีดำ จึงชื่อว่า “วัดทำดินดำ” แต่เป็นที่น่าเสียดายที่วัดนี้เป็นวัดร้าง เพราะพังลงแม่น้ำนานไปทั้งหมด ในหมู่บ้านทำดินแดงมีลำน้ำเก่าเป็นแนวลำรางผ่านทั้งหมู่บ้าน ลำรางนี้เริ่มตั้งแต่บ้านเต่าไหเหนือ ผ่าน บ้านเกาะ วงษ์กรุง ทำดินแดง เข้าสู่ ตำบลในเมือง ลำรางนี้มีห้วยหนองบึงสลบอยู่เป็นระยะ และในหมู่บ้านนี้ยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นอยู่ ๑ องค์ หน้าตักกว้างประมาณ ๔ ศอกกับ ๓ นิ้ว ๕ ศอกเศษๆ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ พุทธลักษณะเป็นพระสมัยเชียงแสน

อายุคงจะหลายร้อยปี ในระยะ ๕-๖ ปีมานี้กรรมการและเจ้าอาวาสทำดินแดงได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระวรกายเนื่องจากแตกร้าวและกระเทาะทั่วทั้งองค์ จะเห็นได้ว่าหมู่บ้านนี้ น่าสนใจและน่าศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดต่อไป

ฟากบึง เป็นชื่อหมู่บ้านอยู่ในท้องที่ตำบลนาอิน ที่มาของชื่อนี้ นายมงคล ปานรุง ครูใหญ่โรงเรียนบ้านฟากบึงได้เขียนไว้พอจะสรุปได้ว่า จากคำบอกเล่าของผู้มีอายุเล่ากันต่อๆ มาว่า หมู่บ้านนี้อยู่ริม บึงกลม ซึ่งกว้างประมาณ ๓ กิโลเมตรเศษยาวประมาณ ๖ กิโลเมตรเศษ ผู้คนได้ข้ามฟากบึงมาจับจองที่ดินจนกลายเป็นหมู่บ้านจึงเรียกกันว่าฟากบึง (และมีซากวัดเก่าที่กล่าวแล้วในเรื่องวัด) สำหรับ บึงกลม ก็เชื่อกันว่าเป็นเมืองเก่าแก่ที่ล่มกลายเป็นบึงใหญ่ เดิมเรียกกันว่าบึงกลม ยังมีแนวถนนจากบึงนี้ไปทางตัวอำเภอพิชัย และยังมี **เขาช้างคูก** เป็นหินขนาดใหญ่มีลักษณะเหมือนช้างนอนนอนคูกเข่า อยู่ในบริเวณโรงเรียนบ้านฟากบึง นอกจากนี้ในท้องที่ตำบลนาอิน ยังมีสระชุมชนกว้างยาวประมาณ ๔๐ ไร่ และ**เขาป่าก่ประตุ** เคยมีประตุนหิน ภายในประตุนเป็นถ้ำมีเครื่องถ้วยชาม เมื่อมีคนยืมไปใช้ไม่นำไปคืน ประตุนหินจึงปิดสนิทเข้าไปไม่ได้อีกเลย นับว่าเรื่องเล่าเหล่านี้ น่าสนใจอย่างยิ่ง

ชื่อตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอพิชัยที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **วัง** เพราะตั้งอยู่ริมแม่น้ำที่มีวังน้ำลึก มี ๕ ชื่อ คือ **วังสะโม** **วังสำโม** **วังฝักรุง** **วังตอ** และ**วังพะเนียด** ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **คลอง** เพราะมีคลองด้วย มี ๖ ชื่อ คือ **คลองเรียงงาม** **คลองกะพัว** **คลองกล้วย** **คลองละมุง** **คลองรอบ** และ**คลองวัดไพร** ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **ท่า** มี ๕ ชื่อ คือ **ท่าสน** **ท่ามะเฟือง** **ท่าเตือ** **ท่าข้าม** และ**ท่ามะปราง** ที่ขึ้นต้นและลงท้ายด้วยคำว่า **บึง** มีบึงบัว บึงเบ็ด บึงท่าवन ฟากบึง และ**หัวบึง** ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **ป่า** มีป่าแคด **ป่ากระทุ่ม** **ป่าแต้ว** และ**ป่าสัก** ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **หาด** มีหาดกำแพง **หาดกรวด** **หาดทับยา** และ**หาดสายบัว** ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **นา** มี **นาคะนึ่ง** **นาอิซาง** และ**นายาง** จะเห็นได้ว่าชื่อตำบลหมู่บ้านของอำเภอพิชัย ส่วนใหญ่ขึ้นต้นด้วยคำว่า **วัง** **คลอง** **ท่า** และ**บึง** ซึ่งเกี่ยวข้องกับน้ำเพราะอำเภอพิชัยมีแม่น้ำลำคลองผ่าน และมีบึงอยู่หลายแห่งด้วยกัน

สภาพทางภูมิศาสตร์ของอำเภอพิชัย

ที่ตั้ง ของอำเภอพิชัยอยู่ทางทิศใต้ของตัวจังหวัดอุตรดิตถ์ มีเนื้อที่ประมาณ ๗๕๐

ตารางกิโลเมตรมี **อาณาเขต** ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอตรอน ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอตรอน และอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มของสองฝั่งแม่น้ำน่าน มีป่าไม้เตี้ยทั่วไป ตอนตะวันออกเป็นที่ดอนมีป่าไม้และภูเขา มีที่ราบใช้ทำไร่บ้าง ตอนตะวันตกเป็นป่าไม้เบญจพรรณมีที่ราบทำนาได้ ดินมีลักษณะเป็นดินปนทรายเหมาะแก่การเพาะปลูกสำหรับแม่น้ำน่านที่ไหลผ่านท้องที่อำเภอพิชัย มีระยะทางยาวประมาณ ๔๒ กิโลเมตรผ่านตำบลถึง ๘ ตำบลด้วยกัน ลำคลองที่สำคัญมี ๓ สาย คือ คลองกอรุมอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน คลองกะชีและคลองละวานอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน คลองทั้ง ๓ สายนี้ในฤดูน้ำมีประโยชน์มาก แต่ในฤดูแล้งน้ำแห้ง

ประชากร จากการสำรวจเมื่อสิ้นเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชาย ๓๓,๙๖๔ คน หญิง ๓๓,๔๓๙ คน รวม ๖๗,๔๐๓ คน **อาชีพของประชากร** ส่วนใหญ่เป็นการเกษตรกรรม ได้แก่การทำนาข้าว ซึ่งมีเนื้อที่ทำนาข้าวประมาณ ๕๒,๖๘๑ ไร่ และทำไร่ข้าวโพด ถั่ว อ้อย พริก ยาสูบ ผัก งาม้า และมันสำปะหลัง รวมเนื้อที่เพาะปลูกพืชไร่ประมาณ ๖๖,๖๖๒ ไร่ นอกจากนี้ยังมีการอุตสาหกรรมประเภทโรงสีข้าวและโรงเลื่อยอีกด้วย